

2. ACHTERUITGANG VAN GRASMUS EN GEKRAAGDE ROODSTAART

We kregen toestemming het volgende artikel over te nemen uit VANELLUS, maandblad van de Bond van Friese Vogelbeschermingswachten. (XXVie jaargang no. 9, september 1973)

OVER DE ACHTERUITGANG VAN DE GRASMUS EN DE GEKRAAGDE ROODSTAART IN NEDERLAND

In het juni-nummer 1972 van dit tijdschrift kwam een kort bericht voor waaruit bleek dat Grasmussen die in het voorjaar, na hun terugkeer uit Afrika, in Zweden werden onderzocht, duidelijk hogere concentraties gechloreerde koolwaterstoffen bevatten dan in de nazomer gevangen exemplaren. Dit zou er op wijzen dat deze vogels in Afrika aan een grotere besmetting met deze stoffen bloot staan dan in Zweden, waar bijv. het gebruik van DDT sedert 1970 is verboden. Thans blijkt echter dat vele Grasmussen en andere in Afrika overwinterende trekvogels sedert 1969 in het geheel niet meer naar hun broedgebieden in Europa terugkeren. In een artikel in het "Journal für Ornithologie", 1973, nr.3, vestigt Peter Berthold van de Vogelwarte Radolfzell de aandacht op de sterke achteruitgang van Grasmus "*Sylvia communis*", Rietzanger "*Acrocephalus schoenobaenus*", Oeverzwaluw "*Riparia riparia*", Gekraagde Roodstaart "*Phoenicurus phoenicurus*" en Bonte Vliegenvanger "*Ficedula hypoleuca*"

De Grasmus

Volgens de Avifauna van Nederland, 1970, is de Grasmus een talrijke broedvogel (10.000-50-000 broedparen), die wegtrekt van half augustus tot eind september en in het voorjaar terugkeert van half april tot eind mei. De naam "communis" moet hier dan ook worden opgevat als: overal voorkomend, gewoon. Het is echter de vraag of deze kwalificatie voor grote delen van Europa nog opgaat.

In Engeland waar de "British Trust for Ornithology" sedert 1962 tellingen van broedvogelpopulaties organiseert, bleek de stand van deze vogelsoort tot 1968 stabiel te zijn. De gemiddelde jaarlijkse toe- of afname bedroeg in deze periode 12%. Van 1968 op 1969 trad echter een daling op van 77%, terwijl de stand zich tot 1971 niet weer herstelde. Uit ringgegevens kon worden vastgesteld dat het broedresultaat van de Engelse Grasmussen in 1968 normaal was te noemen, zodat de sterke achteruitgang van 1968 op 1969 tijdens de trek of in het winterkwartier moet zijn opgetreden. Op een andere plaats in Europa, n.l. op het schiereiland Mettnau aan het Bodenmeer in Z.W.-Duitsland, waar veel trekvogels worden gevangen en geringd, constateerde men tijdens de herfst-trek hetzelfde: in 1969 en 1970 werden daar resp. 53 en 59% minder Grasmussen gevangen dan in 1968. Sedert 1970 zette deze daling zich voort en in 1972 werden op Mettnau 88% minder Grasmussen gevangen dan in 1968.

Ook op het eiland Helgoland nam het aantal doortrekkers van deze soort af. Van 1964 tot 1968 werden daar gemiddeld 368 exemplaren per jaar geringd, welk aantal van 1969 tot 1972 nog slechts 111 bedroeg. De gemiddelde achteruitgang bedroeg in deze periode dus 70%. Ook op het Deense eiland Hesselø werd van 1969 tot 1971 in vergelijking met 1966 en 1967 een daling van de vangst met 68% vastgesteld.

In de Camarque in Frankrijk was de daling van 1969 tot 1972 ten opzichte van 1960 tot 1968 69%. In Polen werd geen spectaculaire achteruitgang vastgesteld; het aantal doortrekkers neemt daar wel langzaam af. Wat betreft het aantal broedvogels werd op enkele terreinen in Europa een daling vastgesteld, op andere echter weer niet.

Resumerend komt Berthold tot de conclusie dat de sterke achteruitgang van de Europese grasmuspopulaties optrad na de wegtrek in de nazomer van 1968.

Oorzaken van de achteruitgang

Volgens de Engelse ornitholoog Davi Glue zou in N.W.-Afrika tijdens de herfst van 1968 op grote schaal met insecticiden zijn gespoten in verband met een aldaar heersende sprinkhanenplaag. Verder zou er tijdens de terugtrek van de Grasmus in het voorjaar van 1969 een buitengewoon grote droogte hebben geheerst in het gebied ten zuiden van de Sahara. Een en ander zou de oorzaak kunnen zijn geweest van het feit dat in 1969 in Europa zo weinig Grasmussen terugkeerden.

De situatie in Nederland

De resultaten van het onderzoek van Berthold vormden de direkte aanleiding eens na te gaan of er ook in ons land sprake is van een even spectaculaire achteruitgang in de stand van enkele soorten zangvogels, zoals in grote delen van Europa werd vastgesteld. Hierbij zal aandacht worden geschonken aan de Grasmus, de Bonte Vliegenvanger en de Gekraagde Roodstaart. Een belangrijke bron van informatie wordt hierbij uiteraard gevormd door de door het Vogeltrekstation te Arnhem verzamelde gegevens betreffende het aantal jaarlijks in ons land geringde vogels, zoals uit onderstaande tabel blijkt.

Tabel I. Aantal in Nederland geringde vogels behorende tot de volgende soorten met vermelding van het percentage van de totale ringactiviteit.

	Grasmus		Bonte Vliegenvanger		Gekraagde Roodstaart							
	nestj.	% volgr.%	nestj.	% volgr.%	nestj.	% volgr.%						
1963	111	0.35	254	0.44	586	1.83	181	0.32	1091	3.40	325	0.57
1964	113	0.28	313	0.49	736	1.81	351	0.55	1151	2.83	338	0.53
1965	136	0.31	331	0.47	856	1.96	434	0.61	1332	3.06	559	0.79
1966	125	0.29	207	0.24	1208	2.76	665	0.78	1143	2.61	637	0.75
1967	108	0.23	487	0.54	2001	4.22	335	0.37	1146	2.42	430	0.48
1968	84	0.17	657	0.69	2554	5.14	656	0.69	823	1.66	1165	1.22
1969	22	0.05	456	0.41	3142	6.88	956	0.86	492	1.08	416	0.37
1970	32	0.06	508	0.42	4268	7.73	716	0.59	854	1.55	509	0.42
1971	25	0.04	653	0.49	5730	9.35	895	0.67	681	1.14	552	0.41
1972	15	0.03	415	0.28	5460	9.43	1154	0.78	661	1.14	675	0.46

Bij de Grasmus blijkt het aantal geringde nestjongen uitgedrukt in procenten van de totale ringactiviteit vanaf 1963 een geleidelijke daling te vertonen, met een sterke afname van 1968 op 1969. Ook na 1969 is er geen sprake van herstel. Bij de volgroeide geringde Grasmussen is het percentage vrij constant, met uitzondering van 1968-1969, toen een vrij sterke achteruitgang optrad. Wanneer men het aantal gemiddeld per jaar geringde exemplaren beschouwt, kan bij de nestjongen voor de periode 1969 t.m. 1972 in vergelijking met 1963 t.m. 1968 een daling van 79.1 % worden vastgesteld. Bij de volgroeide geringde exemplaren treedt dan een stijging op van 35.5 %.

Bij vergelijking van de percentages van de totale ringactiviteit per jaar blijkt van 1969 t.m. 1972 in vergelijking met 1963 t.m. 1968 bij de nestjongen en de volgroeide geringde vogels een afneming op te treden van resp. 83.4 en 16.3 %. Op grond van het dalend aantal geringde nestjongen zou men misschien geneigd zijn te veronderstellen dat de animo van de ringers om de dikwijls moeilijk te vinden nesten van bepaalde soorten zangvogels op te sporen,

zou afnemen. Welnu, deze tendens is voor bepaalde soorten inderdaad aanwezig. Voor Rietgors en Kneu bijv., beide soorten die niet overwegend in Afrika overwinteren, blijkt het aantal gemiddeld per jaar geringde nestjongen van 1969 t.m. 1971 in vergelijking met 1963 t.m. 1968 te zijn gedaald met resp. 50 en 40%. De teruggang bij de Grasmus met 79.1 % kan hierdoor echter niet ten volle worden verklaard.

Op het landgoed Meijndel bij Den Haag, waar jaarlijks een inventarisatie van de broedvogels plaats vindt, constateerde men van 1969 t.m. 1972 in vergelijking met 1963 t.m. 1968 een teruggang van het aantal broedgevallen van de Grasmus met 69 %. Van 1968 op 1969 bedroeg de daling zelfs 47%, terwijl sindsdien nog een verdere afneming van het aantal broedgevallen optrad.

Bonte Vliegenvanger en Gekraagde Roodstaart

In tabel I valt direkt de sterke stijging bij de Bonte Vliegenvanger en de daling bij de Gekraagde Roodstaart van het aantal als nestjong geringde exemplaren op. In de periode 1969-1972 steeg het gemiddeld aantal per jaar geringde nestjongen van de Bonte Vliegenvanger ten opzichte van 1963 t.m. 1968 met 251.4%. Dit hangt ongetwijfeld samen met het areaaluitbreiding van deze soort in noordelijke en westelijke richting in ons land.

Bij de Gekraagde Roodstaart trad in deze periode een daling op met 39.6 %. Bij vergelijking van de percentages van de gemiddelde ringactiviteit per jaar valt voor de Bonte Vliegenvanger na 1968 een toeneming te constateren met 182.7 % en bij de Gekraagde Roodstaart een afneming met 53.9 %. Evenals bij de Grasmus vertoont het percentage van de ringactiviteit van de als nestjong geringde Roodstaarten in de loop van deze tien jaar een geleidelijke daling, met een opvallende teruggang van 1968 op 1969. De afneming van het aantal geringde nestjongen kan in dit geval niet aan de geringere ringactiviteit worden toegeschreven, aangezien zowel de nestjongen van de Bonte Vliegenvanger als van de Gekraagde Roodstaart voor het merendeel in nestkasten plegen te worden geringd. Er is hier dus sprake van een reële teruggang van de Gekraagde Roodstaart als broedvogel in ons land. Dit blijkt ook uit de verslagen van nestkastcontroles in enkele gebieden. In de bossen van de gemeente Ede constateerde de heer Stel het volgende:

Tabel II. Aantal door Bonte Vliegenvanger en Gekraagde Roodstaart bezette nestkasten te Ede.

	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Bonte Vliegenvanger	7	7	24	30	57	62	63	78	78
Gekr. Roodstaart	46	24	33	22	19	9	13	10	6
Totaal aantal kasten	335	333	354	331	382	381	381	290	393
Bezettingspercentage	62	72	65	71	61	63	61	70	73

Ook hier een sterke toeneming van het aantal broedgevallen van de Bonte Vliegenvanger en een daling bij de Gekraagde Roodstaart. Aangezien het bezettingspercentage in de loop van de jaren vrijwel gelijk bleef, mag worden aangenomen dat deze daling niet werd veroorzaakt door nestplaatsconcurrentie. De resultaten van een proefterrein met nestkasten van het Instituut voor Oecologisch Onderzoek op de Zuidelijke Hoge Veluwe vertonen een overeenkomstig beeld, zoals uit onderstaande tabel blijkt.

Tabel III. Zuidelijke Hoge Veluwe.

	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Bonte Vliegenvanger	3	5	17	22	33	40	61	60	60
Gekr.Roodstaart	8	5	11	7	11	8	6	1	2
Totaal aantal kasten	250	245	243	242	285	306	319	318	323
Bezettingspercentage	42	78	64	82	77	73	70	92	93

Na 1970 broedt de Gekraagde Roodstaart hier nog slechts sporadisch in de nestkasten, terwijl de stand van de Bonte Vliegenvanger zich de laatste jaren min of meer blijkt te hebben gestabiliseerd.

In BTO News, orgaan van de British Trust for Ornithology, sept. 1973, schrijft Kenneth Williamson onder de titel "Weather and Whitethroats", dat, afgezien van milieu-invloeden als gevolg van de activiteiten van de mens, de aanhoudende droogte in het winterkwartier van de grasmus waarschijnlijk van invloed is op de populatieomvang. Een aantal van onze broedvogels, zoals Grasmus, Gekraagde Roodstaart en Gele Kwikstaart overwinteren n.l. in het gebied ten zuiden van de Sahara, de zogenaamde Sahel. In de veertiger en vijftiger jaren viel in dit gebied betrekkelijk veel regen, waardoor zich hier op uitgebreide schaal veehouderij ontwikkelde. Nadien zijn er wijzigingen opgetreden in de algemene luchtcirculatie op de noordelijke Atlantische Oceaan. De depressies volgen thans een meer zuidelijke baan, terwijl in de Sahel tussen Senegal en Soedan de hoeveelheid neerslag sterk is afgenomen.

Door de grote droogte en door overbeweiding - het hebben van veel vee is daar een status-symbool - wordt de vegetatie vernietigd en breidt de woestijn zich in zuidelijke richting uit. In de laatste decennia is hierdoor naar schatting 300.000 km² vrij redelijke cultuurgrond veranderd in woestijn. Met het verdwijnen van de plantengroei zijn waarschijnlijk ook de voedsel-

bronnen van de Grasmus te loor gegaan. Indien deze tendens zich voortzet zouden onze algemene broedvogels, die aldaar overwinteren op den duur wel eens zeer zeldzaam kunnen worden.

Samenvattend kan het volgende worden gesteld:

1. Na 1968 daalde het aantal als nestjong geringde Grasmussen uitgedrukt als percentage van de totale ringactiviteit met 83.4 %, terwijl in Meijndel het aantal broedgevallen met 69 % afnam.
2. Na 1968 steeg het aantal als nestjong geringde Bonte Vliegenvangers uitgedrukt als percentage van de totale ringactiviteit met 182.7 % en daalde dit cijfer bij de Gekraagde Roodstaart met 53.9 %.
3. Vanaf 1965 nam het aantal broedgevallen van de Bonte Vliegenvanger sterk toe, terwijl bij de Gekraagde Roodstaart een daling optrad.
4. Deze verschijnselen komen wat betreft Grasmus en Gekraagde Roodstaart overeen met wat door Berthold voor andere gebieden in W.-Europa is beschreven.
5. Waarschijnlijk wordt de achteruitgang van de genoemde soorten veroorzaakt door afnemende regenval in de Sahellanden. Besmetting met insecticiden in het winterkwartier moet echter niet uitgesloten geacht worden.

LITERATUUR:

- Balen, J.H.van, De oecologie van holenbroeders. Verslagen 1964-1972 van het onderzoek op "De Hoge Veluwe".
- Berthold, P., 1973. Über starken Rückgang der Dorngras-mücke *Sylvia communis* und anderer Singvogelarten im westlichen Europa. *J. Orn.* 114 : 348-360.
- Dongen, H.van en J.H.Ros. Vogelpopulaties en Vogelringstation. Rapport 1972. Meijndel-Mededelingen 2, afl. 1.
- Speek, B.J., Ringverslagen van het Vogeltrekstation 1963-1972.
- Stel, H., Jaarverslagen 1964-1972. Nestkastcontrole en ringonderzoek.
- Williamson, K., "Weather and Whitethroats". *BTO-News*, sept 1973.

D.Westra

